

Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΑΚΡΙΤΗΪΔΟΣ

Περὶ τοῦ ζητήματος τῆς γλώσσης, ἐν ἣ ἔγγραφη ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου Μακρεμβολίτου ἡ Ἀκριτις¹, ποικίλαι γινώμαι ἠκούσθησαν.

Ὁ Κάρολος Krumbacher (Sitzungsber. der philos.-philol. Klasse der Akad. zu München 1904, σ. 340) ὑποστήριξεν, ὅτι ἡ ἀρχικὴ Ἀκριτις (ταύτην ἔχω καλέσει X) ἔγγραφη ἐν τῇ δημώδει γλώσσῃ (die sicher volksmässige Diktion des Originals).

Ἡμεῖς ἐν τῷ ἐσχάτως ἐκδοθέντι ἔργῳ ἡμῶν² Ὀμηρικὰ ἔρευναι 1. Προλεγόμενα εἰς τὴν τοῦ Εὐσταθίου Μακρεμβολίτου Ἀκριτιῖδα καὶ τὰς διασκευὰς αὐτῆς, Ἀθῆναι 1930, μέρ. Α' σ. 28 κέ. ἀπεδείξαμεν, ὅτι τὸ ἔπος ἀρχικῶς ἔγγραφη ἀσφαλῶς καὶ ὠρισμένως ἐν γλώσσῃ λογία.

Ἐν τῇ παρουσίᾳ διατριβῇ θὰ ἀποδείξω, ὅτι τὸ πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ Krumbacher ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ Σ. Κυριακίδου (Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας. Ἀκριτικὰ ἔπη — ἀκριτικὰ τραγούδια — ἀκριτικὴ ζωή, Ἀθῆναι <1926>, σ. 19 κέ. καὶ 70 κέ.) προσαχθὲν μοναδικὸν ἐπιχείρημα, ἀπέναντι τῆς πληθύς τῶν ὑπ' ἐμοῦ προσαχθέντων, δὲν δύναται νὰ διασειῇ τὴν ἐμὴν γνώμην.

Ἄλλ' ἴδωμεν τὸ ἐπιχείρημα.

Ὁ Hesseling ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ε' ἔδειξεν³, ὅτι ὁ στίχος 828

ὄφρων δερμάτια ἔσχισεν καὶ ἐποί[η]σέν του τὰς κόρδας

ὀφείλεται εἰς ἄγνωστον τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς. Ἐν X ἔκειτο οὐχὶ ὄφρων

¹ Διασκευαί: A = κῶδιξ Ἀνδρου (ἐκδ. Ἀ. Μηλιαράκης), Δ = ἀπόσπασμα Δαπόντε (ἐκδ. Σ. Λάμπρος καὶ E. Legrand), E = κῶδιξ Ἑσκουριάλου (ἐκδ. Hesseling), K = κῶδιξ Κρυπτοφέρρης (ἐκδ. E. Legrand), Λ = κῶδιξ κολληγίου Λίνκολν ἐν Ὁξφόρδῃ (ἐκδ. Σ. Λάμπρος), Π = κῶδιξ Πασχάλη (ἐκδ. Δ. Πασχάλης), T = κῶδιξ Τραπεζοῦντος (ἐκδ. Κ. Σάθας καὶ E. Legrand), ψ = ἡ ἀπολεσθεῖσα κοινὴ πηγὴ τῶν διασκευῶν ΑΠΤ, ε = ἡ ἀπολεσθεῖσα πηγὴ τοῦ Ε'.

² Καταθέτων τοῦτο ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 14 Ὀκτωβρίου 1930 τοῦ φιλολογικοῦ τμήματος τοῦ Γ' διεθνoῦς βυζαντινολογικοῦ συνεδρίου ὁ πρόεδρος τοῦ τμήματος κ. H. Grégoire, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Βρυξελλῶν, διὰ μακρῶν ἐξῆρε τὴν μεγάλην σημασίαν τοῦ ἔργου καὶ ἐδήλωσεν, ὅτι καὶ αὐτὸς θὰ δειξῇ, ὅτι ἡ Ἀκριτις εἶχε γραφῇ ἐν τῇ λογίᾳ γλώσσῃ· πρὸς ὑποστήριξιν μάλιστα προσήγαγε τὴν ἐσχάτως γενομένην καταπληκτικὴν ἀνακάλυψιν, ὅτι τὸ γαλλικὸν ἄσμα τοῦ Ῥολάνδου καὶ τὸ ἐθνικὸν ἔπος τῶν Γερμανῶν ἢ Νιβελουγγιάς ἀρχικῶς εἶχον γραφῇ ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ!

³ Λαογραφία 3 (1911) σ. 546 κέ.

ἀλλὰ ὁ ἴων (= οἶων = προβάτων) τοῦτο δὲ ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν παραλλήλων στίχων T 1243

ὄτων κλώσας ἔντερα ἐποίησε τὰς κόρδας
καὶ A 1833

ἄντερα ἔκλωσε καλῶς καὶ ἔκαμε τὰς κόρδες¹.

Ὁ Σ. Κυριακίδης ὁμως, ἵνα ἀντικρούσῃ τὸν Hesselring προσάγει στίχους ἀκριτικοῦ ἄσματος (σ. 71), ἐν ᾧ παραγγέλλεται ὁ Ἀκριτής² νὰ κατασκευάσῃ ταμπούραν (μουσικὸν ὄργανον) χρησιμοποιοῦν χορδὰς ἐκ δέρματος ὄφεων.

Ἡμεῖς ἀντιπαρατηροῦμεν τὰ ἐξῆς. Τὸ ἀκριτικὸν ἔπος ἦτο λίαν διαδεδομένον, ὥς γίνεται ὁδηγὸν ἐκ τῶν πολλῶν διασκευῶν αὐτοῦ τῶν τε γνωστῶν καὶ τῶν ἀπολεσθεισῶν³ ὥς καὶ ἐκ τῶν μεταφράσεων αὐτοῦ. Οὐδαμῶς λοιπὸν παράδοξον, ἂν τοῦτο καὶ δῆ, καθ' ἡμᾶς, ἡ διασκευὴ E (ε) ἐγένετο ἡ πηγὴ ἀκριτικῶν ᾄσμάτων.

Τὴν γνώμην ἡμῶν, ὅτι τινὰ τῶν ἀκριτικῶν ᾄσμάτων ἔχουσι πηγὴν τὸ ἔπος τοῦ Εὐσταθίου Μακρεμβολίτου, ὑποστηρίζει ἄριστα τὸ γεγονός, ὅτι καὶ τὸ ποίημα τοῦ Κορνάρου ὁ Ἐρωτόκριτος ὁμοίαν ἔσχεν ἐπίδρασιν· οὐκ ὀλίγοι στίχοι τοῦ Κορνάρου γενόμενοι δημοτικοὶ φέρονται ἐν τῷ στόματι τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ ἰδίᾳ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ⁴.

Ὡς λοιπὸν παρενοήθη ὑπὸ ἀμαθῶν ἀναγνωστῶν τὸ ἀκριτικὸν ἔπος, οὕτω παρενοήθησαν ὁ Ἐρωτόκριτος καὶ ἄλλα στιχονορήματα.

Ἐκ τῶν πολλῶν παραδειγμάτων θὰ μνημονεύσω ἐνταῦθα μόνον ὀλίγα.

Ἐν χειρογράφῳ τοῦ Ἱστορικοῦ λεξικοῦ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἀριθ. 314, σελ. 196, ἀναγράφεται ὡς δημοτικὸς στίχος (δεκαπεντασύλλαβος) ὁ ἐξῆς:

«ὧς ἔγνοια μεγάλη μ' ἔβαλε τ' ἀμάλι⁵ καὶ ψυχάρι»⁶.

Ἄλλ' οὐδένα νοῦν παρέχει ὁ στίχος· ὀφείλομεν νὰ ἐρωτήσωμεν τί συμβαίνει. Ἀπλούστατα ἐνταῦθα ἔχομεν παρανόησιν τοῦ στίχου τοῦ Ἐρωτοκρίτου B 2074:

«ὧς ἔγνοια μεγάλην ἤβαλεν⁷ τ' ἀμάξι καὶ ψυχάρι»⁸.

¹ Κατὰ ταῦτα ὁ ψ (= ἡ κοινὴ πηγὴ A καὶ T) παρεῖχεν ἀσφαλῶς ὁ ἴων.

² Ἀνάλογα λέγονται καὶ ἐν ἀκριτικῷ ᾄσματι, ἐνθα ἀντὶ τοῦ Ἀκρίτου παρεισάγεται ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς· παρὰ Σ. Κυριακίδη σ. 149.

³ Δύο γινώσκει ὁ Καισάριος Δαπόντες (ΙΗ' αἰ.) καὶ μίαν εἶδεν ὁ Mordtmann ἐν Κωνσταντινουπόλει· πρβλ. καὶ N. Πολίτην, Περὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἔπους τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, Ἀθῆναι 1906, σ. 5.

⁴ Καὶ αὐτοὶ οἱ Τσέρκοι τῆς Κρήτης γινώσκουσι πολλοὺς στίχους.

⁵ Ὁ συλλογεὺς, ἵνα δηλώσῃ ὅτι οὕτως ἤκουσεν, ἔθεσε μετὰ τὴν λέξιν ἀμάλι θαυμαστικόν.

⁶ Ἀμάλι = *ἀμάλι = δμάλιον (δμαλὸς τόπος); πρβ. Ἀμαλή (Λέσβος, Τῆλος κ. ἄ.) = δμαλή, Ἀμαλιά = δμαλία· ψυχάρι = ἡπίαλος, λυχνοσβήστης (ἐντομον).

⁷ Γράφε: ἤβαλαν ἐνν. ὡς ὑποκείμενον τὰ καμώματα (στίχ. 2037).

⁸ Ἀμάξι συνεκδοχικῶς καλεῖται ὁ Κυπριδῆμος ὡς ἔχων ὡς σῆμα ἄμαξαν, ψυχάρι δὲ συνεκδοχικῶς ὁ Ἐρωτόκριτος ὡς ἔχων σῆμα ἡπίαλον (= λυχνοσβήστην, ψυχάρι).

Ἐν χειρογράφῳ τοῦ Ἱστορικοῦ λεξικοῦ (ἀριθ. 282, σ. 65) ἀναγράφεται ἐκ Τήλου ὁ ἑξῆς στίχος:

χωρὶς ἀέρα τὰ βουνά, χωρὶς νερὸ τὸ ψάρι.

Παρὰ τὰ βουνὰ ἀντιπαράκειται τὸ ψάρι! Ἀνεμένομεν χερσαῖόν τι ζῶν· πράγματι ἐν τῇ Ἑρωφίλῃ τοῦ Χορτάτη, πρῶξ. Α΄, σκην. α΄, στίχ. 489 (σ. 315 ἔκδ. Σάθα) κεῖται:

χωρὶς αἶρα τὸ πουλλί, χωρὶς νερὸ τὸ ψάρι.

Προφανῶς τὸ δημοτικὸν ᾄσμα πηγὴν ἔχει τὴν Ἑρωφίλην, ἐν ᾗ κεῖται τὸ ὁρθόν.

Ἐν Ἀργεὶ καὶ ἀλλαχοῦ ἀντὶ τῆς φράσεως ἐξύβρισε καὶ κατωνείδισεν αὐτὸν λέγεται «τοῦ πε τὰ ἔξι ἀμάξια»· προφανῶς παρενοήθη ἐνταῦθα ἡ ἀρχαία φράσις τὰ ἔξι ἀμάξης (σκώμματα λέγει) ¹.

Πολλαχοῦ (πρβ. Ἀρχεῖον Ἱστορ. λεξ. λ. ἄρατος) ἀντὶ τῆς φράσεως ἐτράπη εἰς φυγὴν, ἔφυγε ταχέως λέγεται ἔγινε ἄρατος πύλατος· ὑπὸ τὴν φράσιν ταύτην κρύπτεται τὸ τῆς ἐκκλησίας (ἐκ τῆς τελετῆς τῶν ἐγκαινίων τῆς ἐκκλησίας) ἄρατε πύλας ².

Ἐν ᾄσματι εὐβοϊκῷ ³ ἀναφέρεται ἀμαξωτὸ κερὶ καὶ ἀμαξωτὸ λιβάνι ⁴. Τὸ ἐπίθετον ἀμαξωτὸς δυσσερμηνευτον! Ἀπλούστατα καὶ ἐνταῦθα ὑπόκειται βαρεῖα παρανόησις. Ἐν παραλλαγῇ ἀνεκδότῳ φέρεται:

ποῦ νὰ ᾄρω ἀμάξι τὸ κερὶ, ἀμάξι τὸ λιβάνι ⁵ κ.λ.π.

Τὸ ἀμαξωτὸ κερὶ καὶ τὸ ἀμαξωτὸ λιβάνι εἶναι τόσον γνήσια, ὅσον καὶ ἡ θαμπούρα ἡ ἔχουσα χορδὰς ἐκ δερματίων ὄφρων!

Ἐν δημοτικῷ ᾄσματι ἐκ Λακωνικῆς (πρβ. Ἱστορ. λεξ. Νέας ἑλλην. γλώσσ. λ. ἀβλόγητος) λέγεται:

ποῖος εἶδε νύφ' ἀπὸ βραδὺ καὶ ἄστρο τὸ μεσημέρι;

Ὅμοίως ἐν Λαογραφ. 10 (1929) σ. 259 ἐν ᾄσματι ἐκ Μακεδονίας λέγεται:

ποῖος εἶδε πούλια ἀπὸ βραδὺ καὶ ἄστρο τὸ μεσημέρι;

¹ Πρβ. Ν. Πολίτην, Παροιμίαι, τόμ. Β', σελ. 134.

² Πρβλ. Ν. Πολίτην, Παροιμίαι, τόμ. Α'. σελ. 363-364, Γ. Ν. Χατζιδάκιν, Ἐπιστημ. ἔπετ. Πανεπ. 7 (1910-1911) σ. 41 καὶ ἐσχάτως Φ. Κουκουλέν, Ἡμερολόγ. Μεγάλ. Ἑλλάδ. 1927 σ. 238 κέ. Περὶ ἄλλων φράσεων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πρβ. σ. 239 τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς τοῦ Φ. Κουκουλέ, ἥτις ἀπὸ τοιαύτης ἀπόψεως εἶναι πολὺτιμος συμβολή.

³ Ἐν Λαογραφίᾳ 6 (1917) σ. 561, στίχ. 17.

⁴ *Ποῦ νὰ ᾄρω ἀμαξωτὸ κερὶ, ἀμαξωτὸ λιβάνι
καὶ τὰ βουβαλοδέρματα νὰ κουβαλῶ τὸ λάδι;*

⁵ Κηρὸν καὶ λιβανωτόν, ὅσον δύναται νὰ περιλάβῃ ἐν ἀμάξιον.

Ταῦτα εἶναι ὅλως ἀνόητα· καὶ ἐνταῦθα ἔχομεν παρανόησιν· οἱ στίχοι εἶχον ἀρχικῶς οὕτω :

*ποιὸς εἶδε ἥλιο ἀπὸ βραδὺ καὶ ἄστρο τὸ μεσημέρι;*¹

Κατὰ ταῦτα ἀπλούστατα ὁ Ε ἀγνοῶν τὴν λ. ὁ ἴων διώρθωσε ἢ καὶ παρανέγνωσεν εἰς ὄφρων καὶ ἵνα τὸ παράδοξον μουσικὸν ὄργανον περιγράψῃ, ἦ ναγκάσθῃ νὰ προσθέσῃ τὰ «δερμάτια» (στίχ. 828) καὶ τὰ «δόντια» (στίχ. 829) τοῦ ὄφεως, ἀφ' οὗ οὗτος ἐν τερα δὲν ἔχει!

Τέλος νομίζομεν, ὅτι τὸ τερατῶδες οὐ μόνον ἐν τῇ τέχνῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ποιήσει καὶ τῇ μυθολογίᾳ δὲν εἶναι ἑλληνικὸν προϊόν· ἡ ἑλληνικὴ ποίησις ἀγαπᾷ τὸ υπερβολικόν, ἀλλὰ δὲν προσφέρει τὸ τερατῶδες· ὁ Ἀκριτεὺς νικᾷ μόνος στρατὸν ὁλόκληρον· ὁ λαὸς βλέπει ἐν τῷ βράχῳ τὸ «πάτημα τοῦ Διγενῆ»· καὶ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ μυθολογία καὶ ποίησις κυρίως τὸ πιθανὸν παρέχει· ὁ Γανυμήδης ἀνέρχεται εἰς τὸν Ὀλυμπον κατὰ τρόπον οὐχὶ ὑπερφυσικόν· αἰετὸς ἀρπάζει καὶ φέρει αὐτόν².

Τὸ τερατῶδες λοιπὸν οὔτε τῷ ἀρχαίῳ οὔτε τῷ νεωτέρῳ Ἑλληνι ἀρέσκει· εἶναι στοιχεῖον ἀνατολικόν — ἀσιατικόν· ὁ δικέφαλος αἰετὸς — τὸ σύμβολον τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ ιγ' αἰῶνος — εἶναι, ὡς γνωστὸν ἀσιατικῆς (ἀσσυριακῆς) ἀρχῆς· ἡ ποίησις ἐλάχιστα ὀθνεῖα στοιχεῖα παρέλαβε.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα πιστεύω, ὅτι πάντες θὰ συμφωνήσωσι μετ' ἐμοῦ, ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Σ. Κυρ. προσαχθὲν ἐπιχείρημα πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης, ὅτι ἡ ἀρχικὴ Ἀκριτεῖς ἐγγραφὴ ἐν γλώσσῃ δημώδει, οὐδεμίαν ἔχει ἰσχύν, μένει ἐπομένως ἀδιάσειστος ἡ γνώμη ἡμῶν, ὅτι ἐν ἀρχαῖζούσῃ γλώσσῃ ἐγγραφὴ αὕτη.

14.10.30

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Χ. ΧΑΤΖΗΣ

¹ Πρβ. καὶ τὴν σχετικὴν παρατήρησιν ἐν Λαογραφ. ἐνθ. ἀνωτ.

² Ἐσχάτως γαλλικαὶ ἐφημερίδες ἀνέγραψαν, ὅτι ἐν χωρίῳ τινὶ τῆς Εὐρώπης πρὸ τῶν ὀμμάτων τῆς μητρὸς αἰετὸς ἀνῆλπεσε τὸ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κείμενον παιδίον αὐτῆς.